

אפיקי השקעה בלא פיקוח הלכתי

נגע חילולי השבת בעסקים במדינת ישראל הגיע לאחרונה, לצערנו, לממדים מדאיגים. יותר ויותר בעלי עסקים מתקשים לשמור שבת עקב התחרות הקשה מצד בעלי עסקים הרומסים את יום השבת ופותרים בו את עסקיהם. יותר ויותר יהודים שומרי מצוות מתקשים לקבל עבודה או לזכות במרכזים עקב רצונם לשמור שבת.

מצב זה מחייב את הציבור שקדושת השבת יקרה בעיניו לטכס עצה כיצד להיאבק בתופעה קשה זו. נראה שהמגנש שבו על המאבק להתנהל אינו המגרש הפוליטי, שבו סיכויי ההצלחה קטנים, אלא המגרש הכלכלי. על בעלי העסקים להיווכח שחילול השבת אינו משתלם, ומבחינה כלכלית עדיף להם להשאיר את העסק סגור בשבת.

יש למצוא, אפוא, את הדרך להעדיף ככל הניתן עשיית עסקים ורכישת מוצרים במקומות שומרי שבת. כך נחזק את אלו הנפגעים מכך שעסקיהם סגורים בשבת, ובמקביל נביא לידי כך שמחזור המכירות במקומות הפתוחים בשבת לא יגדל בצורה משמעותית - מה שעשוי להביאם למחשבה מחדשת אודות התועלת הכלכלית שבפתיחה בשבת.

דא עקא, כאמור בכותרת, הבעיה איננה נוגעת רק לרכישת מוצרים ולעסקים עם מקומות המחללים שבת, אלא גם להשקעות באפיקי ההשקעה השונים: קרנות הנאמנות, קופות הגמל, קרנות הפנסיה וקרנות ההשתלמות. אלו משקיעות את הכספים שברשותם בין השאר בגופים המחללים שבת או עוברים על איסורים הלכתיים אחרים (כגון: ריבית). מכאן, לכאורה, שהמשקיע באפיקי ההשקעה הללו עלול להיחשב כשותף או כמסייע לאותם איסורים הלכתיים.

יש לציין שהשקעות באפיקי השקעה אלו, ובעיקר בקופת הגמל והפנסיה ובקרנות ההשתלמות, הינן שכיחות ביותר, וכמעט כל שכיר מפריש חלק משכרו לאפיקי השקעה אלו. על כן, אף שברור שיש לצמצם ככל הניתן את ההשקעות במקומות הפועלים שלא על פי ההלכה, הרי שלא ניתן לגזור על הציבור גזירה שאינו יכול לעמוד בה, ויש להבחין בין השקעות האסורות מן הדין לבין השקעות המותרות אף שאינן מומלצות, כפי שיפורט להלן.

א. השקעה בעסקים המחללים שבת

השקעה בעסקים מסוג זה עלולה להיות כרוכה במספר איסורים: איסור "לפני עיוור לא תתן מכשול", איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה', איסור הנאה מחילול שבת וכן באיסור שותפות עם מחללי שבת. נדון בשאלות אלו אחת לאחת.

1. איסור "לפני עיוור לא תתן מכשול"

נאמר במסכת עבודה זרה (ו, ב):

מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבן נח? תלמוד לומר "ולפני עיוור לא

תתן מכשול".

וכתבו בעלי התוס' שם (ד"ה מנין):

נראה דהוא הדין בכל שאר איסורין... ולפי זה אסור להושיט למומרים לעבודת כוכבים דבר איסור, אע"פ שהוא שלהם, כי הדבר ידוע שיאכלוהו והוא נאסר להם.

גם להלכה, הוזכר איסור "לפני עיוור לא תתן מכשול" בסוגים שונים של איסורים¹. בסוגיית הגמרא במסכת עבודה זרה מבואר, שאיסור 'לפני עיוור' קיים רק ב"תרי עברי דנהרא". בנסיבות אלו, אין האדם יכול להגיע אל דבר האיסור בכוחות עצמו, ועל כן המושיט לו את האיסור עובר על 'לפני עיוור'. אולם, ב"חד עברא דנהרא", דהיינו כאשר ניתן היה להגיע אל האיסור גם ללא המושיט, אין המושיט עובר על איסור 'לפני עיוור'².

נחלקו הפוסקים במקרה שבו האדם אמנם איננו יכול להגיע אל האיסור בכוחות עצמו, אך אם המושיט לא יושיט לו את האיסור, יוכל הוא להשיגו על ידי אדם אחר. השאלה היא אם לדמות מצב זה ל"תרי עברי דנהרא" או ל"חד עברא דנהרא". דוגמא לכך מצאנו בנוגע לאיסור מכירה לגוי של דברים המיוחדים לעבודה זרה. וכך פסק הרמ"א (יו"ד קנא, א):

יש אומרים, הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתה - היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו, או שלא יוכלו לקנות במקום אחר. אבל אם יכולים לקנות במקום אחר - מותר למכור להם כל דבר; ויש מחמירין. ונהגו להקל כסברא הראשונה, וכל בעל נפש יחמיר לעצמו.

על פי דברי הרמ"א, מעיקר הדין אין איסור 'לפני עיוור' כאשר הגוי יכול היה לקנות את האיסור במקום אחר. אכן, לא ברור מדברי הרמ"א אם כוונתו להתיר רק במקרים שבהם קיימת אפשרות לקנות מגוי, או גם במקרים שבהם האפשרות האלטרנטיבית היחידה היא לקנות מיהודי אחר³. לדעת המשנה למלך (הלי מלוה ולוה ד, ב), העובדה שניתן היה להגיע אל דבר האיסור על ידי יהודי אחר שגם הוא היה עובר על 'לפני עיוור', אינה מבטלת את איסור 'לפני עיוור' של היהודי שהושיט בפועל את האיסור. על פי שיטה זו, היתרו של הרמ"א נאמר, אפוא, רק במקרים שבהם ניתן להשיג את האיסור על ידי גוי שאינו מצווה ב'לפני עיוור'⁴.

על דברי המשנה למלך חלוקים פוסקים אחרים, הסוברים שגם כאשר קיימת אפשרות להשיג את האיסור על ידי יהודי אחר - לא יעבור המושיט על 'לפני עיוור'⁵.

כאשר מדובר בהשקעה של אדם פרטי המשקיע את כספו בקרן נאמנות וכדו', אין ספק שגם בלעדי השקעתו היו אותן חברות שבהן מושקע כספו ממשיכות באותו היקף פעילות, שהרי כספו מהווה אחוז זניח מסך המחזור הכספי של החברה. אכן, אילו היהודים כולם (כולל הלא-דתיים) היו נמנעים מלהשקיע בחברות המחללות שבת - יש להניח שחלקן הגדול, אם לא כולן, לא היו יכולות להמשיך ולהתקיים.

השאלה אם בנידוננו קיים איסור של 'לפני עיוור' תלויה אפוא, לכאורה, במחלוקת דלעיל: לדעת

1. עיי למשל: שו"ע או"ח קסג, ב; יו"ד קנא, א; שם קס, א; שם רמ, כ; חו"מ שסט, א. ועיי סיכום הסוגיא בישיבת הארץ השלם, בהוצאת מכון התורה והארץ בכפר דרום, פ"ח ה"א אות א.

2. כן נקטו רוב הפוסקים להלכה. אולם יש שכתבו שלדעת הרמב"ם קיים האיסור גם שלא ב"תרי עברי דנהרא" - עיי שו"ת מלמד להועיל ח"א (או"ח) ס"י לד; 'שבת הארץ' שם הע' 5.

3. עיי 'שבת הארץ' שם הע' 6.

4. עיי פתחי תשובה, יו"ד ס"י קנא ס"יק ב; ס"י קס ס"יק א.

5. עיי פירוט השיטות בזה בשדי חמד מערכת ו כלל כו ס"ק ט, ובשו"ת יחוה דעת ח"ג ס"י סז בהערה הראשונה בעמ' ריב. וכך פסק לקולא גם בדרכי תשובה (ס"י קנא ס"יק טו).

המשנה למלך ייחשב הדבר כ"תרי עברי דנהרא", ואם לא יהיו טעמים אחרים להקל, יעבור המשקיע על איסור 'לפני עיוור'. לעומת זאת, לדעת החולקים על המשנה למלך, לא יהיה כאן איסור של 'לפני עיוור'.

אמנם, מסתבר שבנידון דידן שבו אין מדובר על אלטרנטיבה **עתידי** של יהודים אחרים שירצו להשקיע, אלא על **מצב קיים** שבו יש בפועל לחברה כסף לפעילותה כולל גם לחילולי השבת שלה - הרי שלכו"ע הדבר יחשב כיחד עברא דנהרא, שאין בו איסור לפני עיוור.⁶

לכך יש להוסיף עוד שני צדדים להיתר בנידוננו:

א. שיטות הפוסקים שלפיהן אין איסור 'לפני עיוור' כאשר קיים ספק אם הסיוע יגרום לביצוע העבירה⁷, ולפחות כאשר אין נותנים לעברייני את החפץ עצמו שבו יעבור על האיסור⁸; שהרי בנידון דידן הסיוע נעשה באמצעות כסף, ואין ודאות שאותו כסף המושקע על ידי המשקיע הפרטי המסוים הוא זה הגורם לחילול שבת, וודאי שחילול השבת לא נעשה בגופו של הכסף הזה. אמנם דבר זה אינו מוסכם על הכול, ויש הסוברים שאיסור 'לפני עיוור' קיים גם במקרים של ספק⁹.

בענין זה יש להזכיר את נימוקו של החזו"א (שביעית סי' יב ס"ק י ד"ה ונראה) להיתר מו"מ עם יהודי החשוד על השביעית במקום שבו ניתן לתלות בהיתר:

ונראה דהא שהקלו חכמים בספק... משום שאם באנו להחמיר בספיקות - נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלום מעצמנו ומהם (=מהחשודים). ואין להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם. ועוברין על לא תשנא ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו. והלכך שקלו חכמים ז"ל בפלס עד כמה שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם (=לחשודים) ולנו.

לכאורה, על פי דברים אלו יהיה בנידון דידן אסור לסייע גם במקרים של ספק, שהרי מדובר בכגון שאין שום קשר חברתי בין המשקיע לבין בעלי החברה ומנהליה. מאידך, יתכן שמדיניות גורפת של חרם כלכלי כלפי מחללי שבת תשפיע באופן שלילי על מערכת היחסים בין הציבור הדתי והציבור החילוני במדינה, ותרבה גם שנאה ותחרות בינינו וביניהם - כלשונו של החזו"א.

6. עיי שדי חמד שם שהביא בשם ערך השולחן שהטעם לכך שיש איסור 'לפני עיוור' כאשר קיים יהודי אחר שיכול להושיט את האיסור הוא ש"כל ישראל בחזקת כשרים ולא ימצא אחר שמכשילו". טעם זה אינו שייך כאשר בפועל כבר קיימים יהודים אחרים העושים זאת. ועיי דרכי"ת (ני"ד סי' קנא ס"ק טו) שהביא את ספיקו של סי' פרשת הכסף שדן בשאלה זו ולא הכריע בה.

7. כן משמע מדברי הטי"ז סי' קנא ס"ק א. וכן כתב הרב אליעזר וולדנברג, שבינת הים פרק יט סעיף א, ושו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' ה פרק ג. ועיי 'שבת הארץ השלם' פי"ח ה"ב אות ה, שם מובאת מחלוקת הראשונים והאחרונים בשאלה זו.

8. עיי ריטב"א עבודה זרה סג, א ד"ה אומר אדם; שדי חמד שם; מנחת שלמה ח"א סי' לה; 'שבת הארץ' שם העי' 21.

9. עיי שדי חמד מערכת ו כלל כו ס"ק י; משנת יוסף על מסכת שביעית ח"ב עמ' פד; שו"ת עין יצחק ח"א (או"ח) סי' יג; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' עט אות ג; שו"ת יביע אומר ח"ב סי' טו; שו"ת אגרות משה יו"ד א סי' עג; 'שבת הארץ' שם העי' 20, וזוהי הדעה היחידה שהביא הרב קוק וצ"ל שם.

ב. שיטת הראשונים שכתבו, שבמקרה שבו העבירה תיעשה גם ללא הושתת האיסור, אין משום 'לפני עיוור' - אף אם הושתתו לעברייני תגרום לכך שירבה באיסור¹⁰. על פי זה, אין איסור 'לפני עיוור' בהשקעה בעסק שהעובדים בו לצערנו כבר מחללים שבת, אף אם השקעה זו עלולה להגביר את חילולי השבת הנעשים בו.

2. איסור סיוע ידי עוברי עבירה

איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' קיים אף בנסיבות שבהן יעבור העברייני על האיסור גם בלא הושתתו על ידי המסייע. איסור זה הוא איסור דרבנן הנובע מחובתו של יהודי להפריש את חברו מאיסור¹¹.

אמנם, גם לאיסור זה נראה שקיימים מספר היתרים בנידוננו:

א. דעת הש"ך (יו"ד סי' קנא ס"ק ו), הסובר כי אין איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' כאשר מדובר ביהודי מומר¹². הדגול מרבבה (שם) מסביר את דברי הש"ך ואומר שאין מצווה להפריש מאיסור יהודי הרוצה לעבור על העבירה במזיד¹³. שיטות הש"ך והדגול מרבבה הובאו על ידי אחדים מן הפוסקים כסניף להיתר שותפות עם יהודים מחללים שבת - במקרים שבהם ברור

10. ריטב"א עבודה זרה ו, ב ד"ה ת"ל; חידושי הרא"ה שם ב, א. ואמנם נראה שלדעת הריטב"א ההיתר הוא רק כאשר ספק אם ירבה על האיסור, ואילו לדעת הרא"ה משמע שההיתר הוא גם כשודאי ירבה. אולם בספר שביתת השבת שם כתב שגם הריטב"א התיר אפילו בוודאי ירבה האיסור. ועי' בפירוט השיטות בעניין זה בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' עט אות ד.

11. עיי' תוס' שבת ג, א ד"ה בבא; רא"ש שם פ"א סי' א; ר"ן לרי"ף ע"ז א, ב ד"ה מניין. ועיי' שדי חמד מערכת ו כלל כו ס"ק ג שהביא שיש מן הפוסקים שמשמע מדבריהם שאין בכך אפילו איסור דרבנן, אך הוא מסיים: "ולפי הנראה רבני האחרונים תופסים כדעת התוספות והרא"ש ודעמייהו דאף בדלא קאי בתרי עברי דנהרא אסור מדרבנן להושיט לחבירו דבר איסור, וכנראה שכן עיקר לדינא".

12. לביאור טעם דבריו עיי' גם שו"ת אבני נזר יו"ד סי' קכו, שהכריע כמותו.

13. ועיי' גם בגליון מהרש"א שם שתמה על דברי הש"ך. ועיי' עוד בשדי חמד מערכת ו כלל כו ס"ק ג. ויש שכתב שאדרבה, מצוה להפריש את המזיד מאיסור יותר מאשר את השוגג. ומכל מקום פשוט שגם לדעת הש"ך ההיתר הוא רק כאשר מדובר ב"חד עברא דנהרא", דהיינו כאשר גם ללא הסיוע היה המומר יכול לחלל שבת, אולם ב"תרי עברי דנהרא" - כאשר ללא הסיוע לא היה מחלל שבת - אסור בכל מקרה להביא יהודי לחילול שבת גם כשמדובר ביהודי מומר, עיי' שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' פ.

ועיי' בדברי הגר"ש ישראלי (עמוד הימיני עמ' צא), שכתב בדעת הש"ך: "ובמזיד אין חיוב הפרשה אלא כשיש בידינו למונעו מהעבירה כליל; אולם אם זהו רק באופן חד-פעמי, ואילו בפעמים אחרות ימשיך להחזיק בעבירה - אין שום חיוב להפרישו...". אולם בסוף הדיון (עמ' קא) הסיק שלדעת בעלי התוס' (שבת ג, א ד"ה בבא), "אפילו כלפי אלה שיש עליהם דין 'מומרים לחלל שבת', גם כן קיימת... מצוות הצלה, וזו הצלה היא, שנמנע בחטא".

לעומת זאת, הפת"ש (יו"ד סי' קס ס"ק א) מבין מדברי הש"ך שישנו היתר גורף במומר, אף לסייע לו בדבר עבירה. ולא מטעמם של הדגמ"ר והגרש"י.

שבשום אופן לא ניתן למנוע את חילולי השבת¹⁴, אולם פוסקים אחרים חולקים על היתר זה.¹⁵ ב. הסיוע נעשה קודם העבירה ולא בשעת חילול השבת עצמו. יש הסוברים שאף שאיסור 'לפני עיוור' קיים גם קודם העבירה, איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' אוסר סיוע בשעת העבירה בלבד ולא קודם לכן¹⁶. בשו"ת בנין ציון (סי' טו), למשל, השתמש בסברה זו על מנת להתיר נתינת ספר להדפסה לאומן נוכרי שיש לו פועלים יהודים, אף שיש חשש שידפיסו את הספר בשבת (אם כי צירף לכך טעמים נוספים). אכן, יש החולקים על היתר זה, במיוחד כשמדובר באיסורי שבת, משום שלעניין שבת קיימת חובה כבר באמצע השבוע לדאוג לשמירתה¹⁷; אך למעשה מצרפים הפוסקים גם סברה זו להיתר במקום הצורך¹⁸.

ג. הטעמים להיתר שהובאו לעיל בנוגע לאיסור 'לפני עיוור' - העובדה שהאיסור לא נעשה בגוף הדבר שאותו נותנים לעברייך, והעובדה שאין ודאות שהעבירה תתבצע¹⁹.

ד. לכל החברות שבהן מושקעים הכספים ישנם עסקים רבים, שרק חלקם נעשים באיסור. והיות ומדובר באיסור דרבנן, על כן כאשר לא ברור אם הסיוע של שומרי השבת מסייע לעסקי השבת או לעסקי יום החול, ניתן על פי ההלכה לצאת מתוך הנחה שלא היה כאן סיוע לעסקי השבת אלא לעסקי יום החול. מטעם זה התיר רד"צ הופמן²⁰ לשותפים שהשקיעו כספם בעסק בשעה שהיה סגור בשבת, להמשיך ולהיות שותפים בעסק גם לאחר שהתחיל לחלל שבת:

14. עיי שביתת הים שם סעי' ב; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' עט; שו"ת אגרות משה יו"ד א סי' עב; שו"ת יביע אומר ח"ב סי' טו.

הערת העורך (ע. א.): יש להעיר שעל פי דברי הדגמ"ר והגר"ש ישראלי בדעת השי"ך, אכן אין אנו מגדירים את העובר במזיד כימומרי ואין אנו מוציאים אותו מכלל ישראל לענין אהבתו וכדו', אלא שאין טעם בהפרשתו מן האיסור במצב כזה, ולכן אין בו משום "אפרושי מאיסורא". אולם צ"ע, לשיטה זו, מדוע יהיה מותר גם לסייעו. ויש להוכיח מחשוד על השביעית, שהוא עברייך קבוע במזיד, ואעפ"כ הגבילו חז"ל את המו"מ עמו כדי שלא לסייעו. אולם יש לשאול: הרי אנו מגדירים היום את היהודי החילוני כתינוק שנשבה, ואיך אפשר להגדירו יחד עם זאת כימומרי? איך אנו רואים אותו כיאחינוי לכל דבר וענין, ואף לחלל שבת על הצלתו, ויחד עם זה מתירים לסייע לו בדבר עבירה? שאלה זו נוגעת גם לענין פסילת היין שנגע בו; דבר שאנו מחמירים בו אף שאנו מחמירים באהבת ישראל מצד שני.

תשובת הכותב: על כך יש לומר, שהואיל ואיסור הסיוע נובע מהחובה להפריש מאיסור, הרי כשם שאין מצוות "הוכח תוכיח" כאשר ברור שהדבר לא יועיל, כמו כן לא קיים איסור לסייע (ובנסיבות אלו אין גם משום צמצום מספר העבירות שהרי מדובר בחד עברא דנהרא ויש להניח שבכל מקרה יעבור את העבירה גם בלא הסיוע).

15. מהמשנה במסכת שביעית (ה, ט) העוסקת באיסור השאלה ליהודי החשוד על השביעית מוכח לכאורה שהאיסור קיים גם במומר, וכן פסק במשנה ברורה סימן שמו ס"ק ז עפ"י המג"א, ודלא כשי"ך. ולדעת השי"ך צ"ל שחשוד על השביעית עדיין אינו מוגדר כיהודי מומר.

16. עיי שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' צג בשם מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצוה רלג אות ז. וחזר על התירו בשו"ת מהרש"ם שם סי' קפד. ועיי 'שבת הארץ השלם' פ"ח הי"ב אות ג, שדן באספקת כלים חקלאיים לחשוד לפני השביעית.

17. עיי שו"ת דובב מישרים ח"ב סי' כ. ועיי מה שכתב עליו בשו"ת שרידי אש ח"ב סי' יט.

18. עיי בדברי הרב וולדנברג, שביתת הים שם.

19. עיי שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קפד. ועיי שם שהשתמש גם באפשרות שהעברייך יחזור בתשובה כטעם להגדרת המקרה כספק.

20. שו"ת מלמד להועיל ח"א (או"ח) סי' לד.

בדרבנן אמרינן יש ברירה, ויכולים לתלות דבכספם של האחים היראים נעשה העסק בימות החול, ומה שנעשה בשבת נעשה בכספם של הפושעים.

3. הנאה מחילול שבת

שאלה נוספת המתעוררת במקרים של שותפות עם מחללי שבת, היא אם מותר למשקיע ליהנות מן הרווחים הכספיים שחלקם הושגו כתוצאה מהשקעה בעסקים המחללים שבת. בעניין הנאה מחילול שבת, נפסק להלכה בשו"ע (או"ח שיח, א):

המבשל בשבת (או שעשה אחת משאר מלאכות) במזיד - אסור לו לעולם ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד; ובשו"ג - אסור בו ביום גם לאחרים, ולערב מותר גם, לו מיד. על פי הלכה זו מותר לאחרים שלא חיללו את השבת ליהנות במוצאי שבת מחילול השבת, וזאת אפילו אם המלאכה נעשתה בעבורם²¹.

אמנם, יש האוסרים גם לאחרים ליהנות במוצאי שבת מחילול שבת אשר נעשה על ידי יהודי מומר²², או בעסק המחלל שבת בקביעות²³; אך נראה שבנידוננו אין לחשוש לכך, וזאת משני טעמים עיקריים:

א. ההנאה היא לא מגוף המלאכה שנעשתה באיסור אלא רק מדמיה של המלאכה²⁴.
 ב. שווי המניות שבקרון הנאמנות מושפע לא רק מרווחי החברות שבהן משקיעה הקרן אלא גם, ואולי בעיקר, מהמצב הכללי בשוק הישראלי ואף בשוק העולמי. ממילא גם כאשר שוויין של המניות עולה אין זה בהכרח תוצאה של הרווחים שהשיגה החברה תוך חילול שבת.

4. שותפות עם מחללי שבת

במסכת בבא מציעא (ח, א) נאמר כי שותפים שגנבו חייבים. וביאר רש"י (ד"ה ואילו), שאף שרק אחד הוציא את החפץ מרשות הבעלים - שניהם חייבים, משום שהמוציא עשה זאת על דעת שותפו²⁵. מכאן שכאשר מדובר בשותפים - "יש שליח לדבר עבירה". בהתאם לכך פוסק הרמ"א (חו"מ קעו, יב):

21. משנייב שם ס"ק ה. ועיי גם במג"א סוף ס"ק ב.
22. עיי פמ"ג, מש"ז סיי רעו ס"ק ה, א"א סיי שכה ס"ק כב, שהסתפק בדין מומר. ובשו"ת הר צבי או"ח סיי קפג כתב שמומר "לא גרע מנכרי שעשה בשביל ישראל שאסור בכדי שיעשו".
23. כתב סופר או"ח סיי נ. ועיי בספר קהילת יעקב ח"ב סיי ז שכתב שגם לדעת הפמ"ג, יהודי מומר שעשה בשבת מלאכה בעבור ישראל, אסור אותו ישראל ליהנות מן המלאכה לעולם. ובספר מחזה אברהם לרב מנחם שטיינברג, סיי מח, כתב שלדעת הפמ"ג רק אם היהודי ציווה למומר לעשות בעבורו מלאכה אסור הוא ליהנות מן המלאכה לעולם; אך אם המומר עשה את המלאכה מעצמו, עליו להמתין רק שיעור יבכדי שיעשה.
24. עיי משנייב סיי שיח ס"ק ד. אכן, היה מקום לחלק ולומר שדבריו נאמרו רק כאשר מחלל השבת מעוניין בגוף המלאכה, אך בעסק שבו המטרה היא רווח כספי, "גוף המלאכה" הוא הרווח הכספי שלמענו מפעילים את העסק בשבת, ועל כן יהיה אסור ליהנות ממנו, אך עיי בדברי הרב וולדנברג, שביתת הים פרק יט סעיף ג, המסיק שמתוך שהמשנייב לא חילק, משמע שסובר שבכל מקרה אין איסור ליהנות מדמי המלאכה. ועיי עוד בסעי' ד. ואולם עיי שו"ת מלמד להועיל ח"א (או"ח) סיי לד, ושו"ת אגרות משה ח"א סיי צא, החולקים עליו.
25. אולם עיי תוס' שם ד"ה ושותפים, שביארו שהמדובר במקרה שבו שניהם הוציאו מרשות הבעלים.

וכן אם גנב או גזל, השותף צריך לחלוק עם חבירו. ואם הפסיד, ההפסד לעצמו. ודווקא אם הפסיד קודם שנודע לחבירו, אבל אם חלק הגניבה עם השותף ואחר כך בא עלילה עליו, וכן אם קנה גניבה וחלק עם חבירו ובא אחר כך עלילה, ההפסד גם כן לאמצע, מאחר שנתרצה למעשיו.

על פי זה יש מהפוסקים הכותבים, שגם בענייני איסורי שבת יש שליחות לדבר עבירה בשותף העושה מלאכה על דעת שותפו²⁶. אמנם יש החולקים על עצם הדין וסוברים שגם בשותפים קיימים דיני השליחות הרגילים²⁷.

גם לסוברים שיש שליחות לדבר עבירה בשותף העושה מלאכה לדעת שותפו - זהו רק בשותף רגיל, המעורב בנעשה בחברה, ואין הדבר אמור באדם שהשקעתו בחברה הינה בסכום זניח יחסית להיקף הפעילות של החברה ואין לו כל השפעה ממשית על הנעשה בה. וכך כותב בעניין זה בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סי' ז):

ובדבר ליקח שערס (=מניות) מקאמפאניעס (=חברות) שעושים מלאכה ומסחר בשבת - הא חזינן שנתפשט להיתר. והטעם פשוט, שאין להחשיב את הקונים שערס שהוא רק משהו מהמסחר שאין להם שום דעה בהמסחר אף לענין חלקם לבעלים שלא דמי לשותפות במקצת שיש לו דעה כבעלים, וגם אין הקונה שערס רוצה להיות בעלים בהמסחר ואינו רוצה לקנות כלום בהמסחר אלא הוא רק כקונה רווח והפסד שיהיה בהמסחר לפי סך כך וכך שקנה. ויותר נראה שאין בהם גדר קנין בדינא שהוא לקנין דבר שלא בא לעולם, רק מצד קנייני דיני המדינה. ומה שלפי תנאי המכירה יש לבעל השערס דעה לבחירת פרעזידענט (=נשיא) - הוא רק פטומי מילי בעלמא, כי למעשה משאירין לעצמן יותר מהרוב שלא שייך שיאמרו דעה, וגם הקונים אין רוצים לומר דעה בזה, כי אין כוונתם לקנות זה. ולכן לעני"ד אין לחוש למה שעושים הבעלים דהקאמפאניעס שאינו נוגע להם. ואף אם יש גם יהודים בהבעלים, אין להחשיב מסייע לעוברי עבירה, שהמסחר יעשו גם כשלא יקנה שערס מהם, כי לא חסר מי שיקנה שערס, והקונה קונה רק לטובת עצמו, ולכן אין בזה שום איסור, וכמו שנוהגין הרבה בני"א ואף יראי חטא לקנות. אבל ודאי לקנות מידה מרובה כל כך עד שיתחשבו בדעתו - יש לאסור אף בפעקטערע (=בית חרושת) ומסחר של עכו"ם.

סיכום

מן האמור עולה, כי לאדם פרטי אין איסור מן הדין להשקיע בקרן נאמנות, קופות גמל וכדו' המשקיעות בין השאר בחברות המחללות שבת. עם זאת ראוי לחזק כמה שיותר חברות השומרות שבת, ועל כל אדם לעשות מאמץ לכוון את ההשקעות לחברות אלו. היתר זה אינו אמור כאשר מדובר בהשקעה בסכום גדול המעניקה למשקיע השפעה ממשית על פעילותה של החברה.

יודגש כי ההיתר האמור כאן אינו מתייחס להיבטים הציבוריים של הנושא. כפי שכבר כתבנו בפתיחת המאמר, יש לעשות הכול לשם צמצום התופעה של הפעלת עסקים בשבת. יש לקחת בחשבון כי שותפות של יהודים שומרי מצוות בעסקים שאינם שומרים שבת, ובמיוחד ההנאה

26. עיי שו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' קכד; שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' יח.

27. עיי תוס' ב"מ שם ד"ה ושותפים; תשובות מעיל צדקה סי' טו, מובא בפתיח תשובה חו"מ סי' קעו ס"ק יב.

מהרווחים שגורפים עסקים אלו בשבת, מעניקה לגיטימציה לחילול השבת, וזאת אף אם מהבחינה ההלכתית אין בכך משום חיזוק ידי עוברי עבירה או סיוע להם. עם זאת דומה כי המפתח מצוי יותר בידיהם של הגופים הגדולים שהינם בעלי הכח הכלכלי החזק, וההשקעה שלהם בעסקים המחללים שבת עלולה להיות כרוכה באיסור 'לפני עיוור' דאורייתא.

אין ספק שאם גופים אלו ינהגו בהתאם להלכה וימנעו מלהשקיע בעסקים מחללי שבת, הרי שקיומה של השבת במדינת ישראל יתחזק, אפשרויות ההשקעה בעסקים שאינם מחללים שבת יגדלו, והדבר יאפשר גם לאנשים פרטיים להשקיע ביתר קלות רק בגופים העומדים תחת פיקוח הלכתי.

ב. השקעה בעסקים העוברים על איסור ריבית

בעניין זה יש להבחין בין שני סוגים של השקעות:

1. השקעה במניות של חברות שאינן מקפידות על איסור ריבית. הדין במקרה זה יהיה זהה לנאמר לעיל בנוגע לחברות המחללות שבת, ואולי אף קל יותר²⁸.
2. רכישת אגרות חוב של חברות שאין להן היתר עיסקא. השקעה זו היא בעייתית, כפי שיפורט להלן.

רכישת אג"ח כמוה כהלוואה שאותה מלווה רוכש האג"ח לחברה המנפיקה אותה; וע"כ אם האג"ח נושאת ריבית, הרי זו הלוואה בריבית האסורה על פי ההלכה. אף אם רוכש את האג"ח מיד שנייה, כגון בבורסה, הרי היות ומדובר באג"ח למוכ"ז, החיוב הוא חיוב ישיר כלפי הקונה, וגם זה יהיה אסור.

בעניין זה אין זה משנה אם אדם רכש את האג"ח בעצמו או שעשה זאת באמצעות קרן נאמנות, קופת גמל וכדו'. כל עוד הרכישה נעשתה מכספו, הרי שהוא עצמו נחשב כמלווה בריבית. כמו כן עצם החזקת האג"ח ברשותו כמוה כהחזקת שטר שיש בו ריבית שעל פי ההלכה אסור לקיימו ויש לקרעו²⁹.

עם זאת, כיוון שהמדובר בחברה יש מקום להקל באיסור ריבית בנידוננו שבו החברה היא המלווה.

הפוסקים נחלקים בשאלה אם איסורי ריבית חלים בכלל על חברות. רבים מבחינים בין מקרה שבו החברה היא המלווה בריבית לבין מקרה שבו החברה היא הלווה: כאשר החברה היא המלווה עומד איסור ריבית בתוקפו, אולם כאשר החברה לווה, לא יהיה לדעתם איסור כלל, או שלפחות תרד חומרתו של האיסור מאיסור תורה לאיסור דרבנן³⁰.

אמנם, למעשה לא הקלו הפוסקים בכל מקרה שבו החברה לווה, אלא רק במקרים שבהם ניתן לצרף לכך סיבות נוספות להקל.

28. משום שיש הסוברים שדוקא איסור ריבית בחברות הוא קל יותר - ראה להלן.

29. שו"ע יו"ד קסא, יא.

30. עיי במחקרם של הרב ישראל בן שחר והרב יאיר הס, "ריבית בתאגידים", כתר א, תשנ"ו, הוצאת מכון כת"ר.

על כן נראה שאמנם אסור לקנות אג"ח נושאות ריבית מחברות שאין להם היתר עיסקא. אולם, במקרה של ספק שבו הרוכש אינו יודע אלו אג"ח נרכשות בעבורו, או שאינו יודע אם יש לחברות המנפיקות את האג"חים הללו היתר עיסקא, יהיה הדבר מותר משום שיש כאן ספק ספיקא: שמא המדובר בחברה שיש לה היתר עיסקא, וגם אם לא - שמא הלכה כסוברים שאין איסור ריבית בחברות הלוות בריבית, ומה עוד שלרוב הפוסקים בכל מקרה אין כאן איסור תורה, וספיקא דרבנן לקולא.

אכן מסתבר שאין להקל במקרה שיש באפשרותו לברר בקלות אם האג"ח נרכשות בעבורו מחברות שיש להן היתר עיסקא, אך כאשר הבירור הוא קשה - יוכל לסמוך ולהקל³¹.

סיכום

מותר מן הדין לאדם פרטי להשקיע מכספו בקרן נאמנות או קופת גמל גם אם קיים ספק שמא הן רוכשות מניות של חברות שאינן שומרות על איסורי שבת, ריבית וכדו', או שמא הן רוכשות אג"ח מחברות שאין להם היתר עיסקא.

עם זאת ראוי להימנע מלהשקיע במקומות שאינם שומרים על ההלכה, בין בעניינים שבין אדם למקום ובין בעניינים שבין אדם לחבירו, כשם שראוי להימנע מלרכוש מוצרים ושירותים במקומות אלו.

31. דין זה תלוי בשאלה אם אומרים ספק ספיקא להקל גם במקרה שבו ניתן לברר, ראה מה שהאריך בזה בשו"ת יביע אומר ח"ה יו"ד סי' ג.

